

Sanna Lipkin & Tuija Kirkinen

Muinaistutkijan vertaisarviointilinjaus

Toukokuun aikana Muinaistutkija osallistui Kansanvalistusseuran toteuttamaan #vertaisarvioin-kampanjaan, jonka tavoitteena oli “tehdä näkyväksi tutkimuksen tärkeiden mutta usein näkymättömien laadunvarmistajien työtä kolmella kielellä”. Tiedeyhteisön kampanja toteutettiin Suomen tiedekustantajien liiton toimeksiannosta ja siihen osallistui lukuisten tieteellisten seurojen julkaisuja. Kampanjaan liittyvät somepostaukset löytyvät Muinaistutkijan Facebook- ja Instagram-tileiltä. Haluamme kiittää mannekiinejamme Anna-Kaisa Salmea ja Ulla Nordforsia, jotka Sanna Lipkinin ohella jakoivat näkemyksiään vertaisarvioinnin merkityksestä.

Ennen kampanjaa ja sen aikana olemme miettineet Muinaistutkijan vertaisarviointilinjausta, jonka haluamme nyt tässä pääkirjoituksessamme julkaista. Lehtemme ohjeet vertaisarvioijalle (<https://muinaistutkija.journal.fi/about>) voivat olla hyödylliset myös kirjoittajille.

Vertaisarvioinnin tarkoitus on taata tieteellisen artikkelin laatu sekä auttaa kirjoittajia tässä tavoitteessa. Lehtemme valitsevat vertaisarvioijat ovat sanansa mukaisesti vertaisia. Vuodesta 2019 alkaen noin 60 arvioijaa on mahdollistanut vertaisarvioitujen tekstien julkaisemisen Muinaistutkijassa. Usein nämä henkilöt ovat tohtorintutkinnon saaneita tutkijoita, mutta vertainen voi olla myös alansa asiantuntija, jolla on aiheesta vuosien kokemus ja mahdollisesti myös käytännöllinen näkemys aiheeseen. Vertaisarvioijia on yleensä kaksi tai kolme ja heidät valitaan heidän asiantuntijuutensa perusteella. Yhden artikkelin arvioimiseen tarvitaan erilaisia asiantuntijuuksia, eikä vertaisarvioijien oleteta tietävän kaikkea artikkelin sisällöstä. Tärkeintä on kokonaisuus, että vertaisarvioitsijat yhdessä muodostavat asiantuntijuuden, joka varmistaa artikkelin tieteellisen laadun. Lehden toimitus varmistaa, että näin tapahtuu.

Muinaistutkijassa käytetään sokko-arviointia eli kirjoittaja on vertaisarvioijan tiedossa. Olemme luopuneet kaksois-sokkokäytännöstä, koska anonymisointineen se on teknisesti kankea ja vertaisarvioijat

ovat usein arvanneet, kenen tekstiä ovat arvioineet. Niin halutessaan vertaisarvioija voi paljastaa kirjoittajalle kuka on.

Arvioida-sanalla on sama pohja kuin mm. arvo- ja arvokas-sanoilla (Häkkinen 2004: 68). Voidaan tarkastella myös taide-arvioinneissa käytetympää kritiikki-sanaa, joka voi olla synonyymi arvioinnille, mutta tarkoittaa myös erottelua, valintaa, punnitsemista sekä yleensäkin taitoa erotella asioita (Ylikangas 2025: 15). Arkikielessä sana kriittinen tarkoittaa usein asioihin kielteisesti suhtautuvaa, mutta siitä ei tieteellisessä arvioinnissa ole kyse. Vertaisarviointien sävyn tulee olla asiallinen, emmekä lähetä kirjoittajille epäasiallisia arviointeja. Annamme kuitenkin arvioitsijalle mahdollisuuden kirjoittaa arvionsa uudelleen ystävälliseen sävyyn. Asiantuntija-arvioijien merkitys ei ainakaan vähe- ne tekoälyn käytön myötä, kun erinomaiselta kuulostavaa mutta virheitä ja järjettömiä ajatusrakennelmia sisältävää tekstiä on helppo tuottaa ai:n avulla.

Odotamme osallistumista myös niiltä henkilöiltä, jotka haluavat julkaista vertaisarviodun artikkelin Muinaistutkijassa tai jossain muussa vertaisarviointia vaativassa julkaisussa tai sarjassa. Me kaikki tarvitsemme henkilöitä arvioimaan omia julkaisujamme, joten laittakaamme vastavuoroisesti hyvä kiertämään ja toimikaamme kollegoidemme – niiden tuntemattomienkin - arvioijina. Toistuva arviointipyyntöistä kieltäytyminen voi johtaa lehden haluttomuuteen julkaista kieltäytyjän omia artikkeleita.

On huomioitavaa, että siinä missä kielen tarkistaminen ai:n avulla on kirjoittajille mahdollisuus, vertaisarvioijan tai toimittajien ei tule koskaan syöttää toisen julkaisematonta tekstiä ai-ohjelmaan. Tämä siitä syystä, että tällöin tekeillä olevan artikkelin tiedot saattavat päätyä osaksi ai:n tietovarantoa.

Mitä arvionnin tekeminen antaa arvioitsijalle? Kuten #vertaisarvioin-kampanjassa on tullut esille, motivaatio voi tulla halusta olla mukana rakentamassa hyvää ja luotettavaa tiedettä sekä halu antaa kirjoittajalle samankaltaista arvokasta palautetta, mistä on itsekin saanut olla osallinen. Se on keskeinen osa akateemista toimijuutta. Voit halutessasi kommentoida ja jatkaa tätä keskustelua Muinaistutkijan Facebook-ryhmässä.

Sanna Lipkin & Tuija Kirkinen

Muinaistutkijas riktlinjer för referentgranskning

Muinaistutkija deltog under maj månad i #jagreferentgranskar-kampanjen, vilken förverkligades av Folkupplysningssällskapet, i syfte av att synliggöra det viktiga men ofta osynliga arbetet utfört av vetenskapliga kvalitetsgaranter på tre språk. Vetenskapssällskapetets kampanj förverkligades på uppdrag av Förbundet för vetenskapspublicering i Finland och ett flertal publikationer från vetenskapliga sällskap deltog i den. Uppdateringarna som delades på sociala medier i samband med kampanjen hittas på Muinaistutkijas Facebook- och Instagram-konton. Vi vill särskilt tacka våra mannekänger Anna-Kaisa Salmi och Ulla Nordfors som tillsammans med Sanna Lipkin delade sina syner på referentgranskningens betydelse.

Både innan och under kampanjen funderade vi kring Muinaistutkijas riktlinjer för referentgranskning, som vi nu vill publicera i samband med den här ledaren. Tidningens direktiv till referentgranskare (<https://muinaistutkija.journal.fi/about>) kan vara nyttiga även för skribenter.

Poängen med referentgranskningen är att garantera den vetenskapliga artikelns kvalitet och att assistera skribenten i detta avseende. De som tidningen väljer till den kollegiala granskningen är i ordets sanna bemärkelse kollegiala. Sedan år 2019 har cirka 60 granskare möjliggjort det att referentgranskade texter publiceras i Muinaistutkija. Ofta rör det sig om personer som avlagt doktorsexamen, men en referent kan även vara en expert inom sitt område, med år av erfarenhet inom området och möjligen även ett praktiskt perspektiv på ämnet. Oftast är referentgranskarna två eller tre, valda efter deras expertis. Flera sorters expertis krävs för att granska en artikel, och det antas inte att referentgranskarna behärskar allting artikeln handlar om. Det viktiga är helheten, det vill säga att referentgranskarna tillsammans bildar en expertis som garanterar den vetenskapliga kvaliteten. Redaktionen ansvarar för att så sker.

I Muinaistutkija tillämpas blind granskning vilket innebär att granskaren känner till skribenten. Vi har frångått dubbelblind granskning eftersom anonymiseringarna gör den tekniskt klumpig, och eftersom referentgranskarna ofta kunnat gissa vems text de granskat. Således

kan referentgranskaren enligt eget tycke avslöja sig för skribenten. Det finns ordet för granska, arvioida, har samma grund som bland annat orden 'arvo' (värde) och 'arvokas' (värdefull) (Häkkinen 2004: 68). Vi kan även fundera kring termen kritik, som är vanligare i samband med bedömning av konst, men även har betydelsen att särskilja, välja, väga, och överhuvudtaget förmågan att skilja mellan saker (Ylikangas 2025: 15). I vardagligt språk betyder ordet kritisk oftast att förhålla sig negativt till någonting, men så är inte fallet då det kommer till referentgranskning. Referentgranskningens ton ska vara saklig, och vi skickar inte heller osakliga granskningar till skribenter. Vi erbjuder dock granskaren chansen att skriva om granskningen i en vänlig ton. Expertgranskningarnas betydelse minskar i synnerhet inte i kontexten av den ökade användningen av artificiell intelligens, som med liten arbetsinsats kan skapa till synes felfri text innehållande fel och absurda tankebanor.

Det bör noteras att trots att skribenten har möjligheten att granska sitt språk med hjälp av artificiell intelligens så ska referentgranskaren eller redaktionen aldrig mata någon annans opublicerade text i ett AI-program. Orsaken till detta är att informationen i artikeln som är på hälft då kan införlivas i den artificiella intelligensens datareservoar.

Vi förväntar oss medinsatser även av de personer som vill publicera en referentgranskad artikel i Muinaistutkija eller någon annan publikation eller serie som kräver referentgranskning. Vi behöver alla personer som granskar våra publikationer, så vi bör fungera som goda exempel och turvis fungera som granskare för våra kollegor, även dem vi inte känner. Ett återkommande nekande som svar till efterfrågan att fungera som referentgranskare kan innebära att tidningen förhåller sig motvilligt till att publicera den nekandes egna artiklar.

Vad får då granskaren ut av referentgranskningen? Som det lyfts fram i #jagreferentgranskar-kampanjen kan motivationen härstamma från viljan att vara med om att bygga god och pålitlig vetenskap, och ur lusten att ge andra respons av lika hög kvalitet som man själv åtnjuter. Detta är en central del av akademiskt aktörskap. Om du vill kan du kommentera och fortsätta denna diskussion i Muinaistutkijas Facebook-grupp.

Bibliografia/bibliografi

Häkkinen, K. 2004. Nykysuomen etymologinen sanakirja. Juva: WS Bookwell Oy.
Ylikangas, M. 2025. Kritiikistä. Helsinki: Kustantamo S & S.